

ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMA SÜRECİNDE DÂRU'L-HADİSLER

08-09 Eylül 2012 ÇANKIRI / TÜRKİYE

ANADOLU SELÇUKLU DÂRU'L- HADİSLERİNDEKİ KİTÂBELER VE HAT SANATI ÜSLÛBU

Estetik kurallara bağlı, ölçülü ve güzel yazma sanatı olan hüsn-i hattın mîmârîde bir süsleme unsuru olarak kullanımı İslam'ın ilk devirlerine dayanmaktadır. Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân tarafından yaptırılan Kubbetü's-Sahra'daki (72 / 691) İsrâ Sûresi kuşak yazıları ve Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına, Emevî devri hattatlarından Hâlid b. Ebû Hayyâc'ın yazdığı âyetler¹ bunun ilk örneklerindedir². Sonraki dönemlerde ise, özellikle de İslâm'ın Türkler tarafından kabul edilmesine paralel olarak Karahanlı (840 – 1212), Gazneli (963 – 1186), Büyük Selçuklu (1038 – 1157) ve Anadolu Selçuklu (1075 – 1318) Türkleri tarafından inşa edilen cami, türbe, medrese, daruşşifa, kervansaray gibi Türk-İslam dönemi mimârî eserleri âyet ve hadislerle tezyîn edilmiştir. Böylece Arap harflerinden teşekkül eden İslam yazısı, Türkler eliyle yeni bir anlam, boyut ve kimlik kazanmıştır³. Hat sanatı alanında gösterilen bu gelişmede Abbâsî veziri İbn-i Mukle'nin (ö. 328/940) ve yaklaşık bir asır sonra yaşayan İbnü'l-Bevvâb'ın (ö. 413/1022) Arap harfleri üzerinde yaptıkları islâhatların hiç şüphesiz büyük bir tesiri olmuştur⁴.

Anadolu Selçuklular döneminde büyük bir şevk ve heyecanla işlenen yazının en çok uygulandığı alanlardan biri de medreselerdir⁵. Bu çalışmamızda Anadolu Selçuklu devrinde inşa edilen ve günümüze kadar gelen, aşağıda hak-

* Okutman, Karabük Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu

¹ Şems Sûresi'nden itibaren Kur'an'ın sonuna kadar.

² Ali Alparslan, "Kitâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002, XXVI, s.78.

³ Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Türk Mimarîsinde Yazı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 8, S:46 (Temmuz-Ağustos, 2002), s.618; Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, "Türk Mimarîsinde Hat Sanatı", *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara, 2009, s.182-183.

⁴ Fevzi Günüş, "Anadolu Selçuklu Mimarîsinde Celf Sülüs Hattı", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1996, s.185.

⁵ Açıkgözoğlu, "Türk Mimarîsinde Hat Sanatı", s.184.

kında kısaca bilgi vereceğimiz, dört dâruhâdisin⁶ kitâbeleri⁷, bu kitâbelerin mâhiyeti ve hat sanatı bakımından değerlendirilmesi söz konusu olacaktır.

Çalışmamızın temelini oluşturacak olan bu dört dâruhâdisin ilki ve en eskisi (640 / 1242) tarihinde Cemaleddin Ferruh tarafından yaptırılan Çankırı Dâruhâdisi olup orijinal kitâbesiyle günümüze kadar gelebilmiştir. Selçuklu veziri Sâhip Ata Fahreddin Ali tarafından Sivas'ta (670 / 1271) tarihinde inşâ ettirilen Gök Medrese ise inceleyeceğimiz ikinci dâruhâdistir. Bir başka dâruhâdis ise yine aynı vezir tarafından Konya'da tahminen (656 - 678 / 1258 – 1279) tarihleri arasında inşâ ettirilen İnce Minareli Medresedir. (714 / 1314) tarihli kitâbesinin günümüze kadar ulaştığını bildiğimiz Selçuklu eseri son dâruhâdis ise Erzurum'da İlhanlılar tarafından yaptırılan Ahmediye Medresesidir⁸.

Anadolu Selçuklu Dâruhâdislerinde Kullanılan Yazı Çeşitleri

İncelenen Anadolu Selçuklu medreselerinde iki farklı yazı çeşidinin kullanıldığını görmekteyiz:

1. Kûfî

Kûfîde harfler, düzlük ve yuvarlaklığın karışımından meydana gelmektedir. Gözlu ve başlı harfler üçgenimsi ve yuvarlağımsı durum almıştır. Kaynaklarda onlarca çeşit kûfîden bahsedilmekle birlikte genel olarak yazma ve yapma (tezyînî) şeklinde iki sınıf kûfîden söz edilebilir⁹:

a) Yazma Kûfî: Ümmü'l-Hutût (= yazıların anası) olarak bilinen ve Hz. Ali'nin islâh ettiği ifade edilen bu yazı çeşidi hat kalemi kullanılarak yazılmaktadır. Hz. Osman'ın mushafı olarak bilinen Kur'an-ı Kerim bu çeşit yazı ile kaleme alınmıştır¹⁰.

b) Yapma (tezyînî) Kûfî: Cetvel, gönye, pergel gibi âletlerle çizerek meydana gelen bu çeşit kûfî daha çok mîmârîde kullanılan bir tarzıdır. Dikey harflerin uzantılarında geçmeler, düğümler ve dolanmalarla geometrik motifler oluşturulmaktadır. Harf şekilleri bakımından tezyînâtı andıran yapma kûfîler, hattat yazısı olarak değil, mîmâr, ressam ya da mühendis yazısı şeklinde ifade edilmektedir. Bu çeşit yazıya aynı zamanda Örgülü Kûfî, Yapraklı Kûfî, Çiçekli Kûfî gibi isimler de verilmektedir¹¹. Buna göre, harflerin baş ve sonlarının uçlarına rûmî, palmet, çiçek ve yaprak gibi bitkisel motiflerin işlenmesiyle Çiçekli ya

⁶ Genel anlamda medrese olarak isimlendirilen dâruhâdisler, özelde hadis öğrenimi için kurulan yapılardır.

⁷ Binaların iç ve dış duvarlarında mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak sûretiyle işlenmiş yazıya kitâbe ismi verilmektedir. Bkz. Ali Alparslan, "Kitâbe", *DİA*, XXVI, s.76.

⁸ Ali Yardım, "Dâruhâdis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993, VIII, s.530.

⁹ Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Ankara 1981, s.69-70.

¹⁰ Yazır, *Kalem Güzeli*, s.70.

¹¹ Yazır, *Kalem Güzeli*, s.73-75; Tüfekçioğlu, "Türk Mimarîsinde Yazı", s.619.

da Yapraklı Kûfî; elif, lâm, kef gibi dikey uzantıları bulunan harflerin ortalarında düğün ve geçmelerin yapılmasıyla da Örgülü Kûfî denilmektedir¹².

2. Celî Sülüs

Sözlükte, “üçte bir” anlamına gelen sülüs, genellikle ağız 3 mm. genişliğindeki kâmiş kalemle yazılan ve harflerinin üçte birinin yuvarlak, üçte iki parçasının ise düz olduğu bir yazı çeşididir¹³.

“Açık, âşikâr ve uzaktan okunabilecek kadar iri yazılmış yazı” mânâsına gelen Celî tâbiri ise bir yazı türü olmayıp, herhangi bir yazı çeşidinin tabî ölçüsünden daha iri olarak yazılan şekline verilen sıfatıdır (celî kûfî, celî sülüs, celî dîvânî... gibi). Bununla birlikte celî tabiri tek başına kullanıldığında genellikle celî sülüs anlaşılmaktadır¹⁴. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu döneminde mimari yapılarda kullanılan celî yazılar, söz konusu devirlerde Selçuklu celî sülüsü adıyla yeni bir karakter kazanmış ve bu şekilde isimlendirilmiştir¹⁵.

Çankırı Cemâleddin Ferruh Medresesi (Taş Mescid)

Çankırı'nın içinde, Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu'nun yanında kayalık bir tepe üzerinde bulunan ve halk arasında “Taş Mescid”¹⁶, Cemâleddin Medresesi veya Çankırı Medresesi olarak tanınan yapı, Anadolu Selçuklu döneminin günümüze ulaşabilen en eski dârulhadîsidir¹⁷. Orijinal kitâbesine göre medrese ve içindeki mezarlık bölümü, Selçuklu Atabeyi Cemâlettin Ferruh b. Abdullah tarafından 640/1242 tarihinde inşâ edilmiştir (Resim 1).

Resim 1

¹² Tüfekçioğlu, “Türk Mimarîsinde Yazı”, s.620.

¹³ Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, s.97.

¹⁴ Mustafa Uğur Derman, “Türk Hat Sanatında ‘Celî’ Kavramı”, *Türkler*, Ankara 2002, XII, s.256.

¹⁵ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s.102; Ali Alparslan, “Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Beşeri Bilimler, S; 4-5, İstanbul 1976-77, s.4.

¹⁶ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, ODTÜ Yay., Ankara 1969, I, s. 110.

¹⁷ Yardım, “Dârulhadis”, *DİA*, VIII, s.529.

Çankırı Cemâleddin Ferruh Medresesin'de Yer Alan Kitâbeler

Medreseye âit inşâ kitâbesi, yapının kuzey kısmında, portalin üstünde yer almaktadır. Selçuklu sülüsü ile dört satır hâlinde yazılmış olan kitâbenin metni şöyledir:

السلطاني
في سنة اربعين وستمائة
امر بعمارة دار الحديث والمقبرة (الـ) عبد الضعب (يف)
(١) لمحتاج الى رحمة ربه الطيف الاتابك فرخ بن عبدالله

Transkripsiyonu: “*es-Sültânî¹⁸ fî seneti erba‘îne ve sittimie¹⁹ emera bi ‘imârati dârulhadîsi ve ‘l-makbarati (el-) ‘abdü’-d-da‘î(f) (el-)muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi ‘l-latîfi el-Atabeg Ferruh bin ‘Abdillah.*”

Türkçe anlamı: “Bu dârulhadisin ve makberenin yapılmasını Latîf olan Allah’ın rahmetine muhtâc olan Abdullah oğlu Atabey Ferruh 640 yılında Sultan adına emretti.” (Resim 2).

Medresenin güney cephesinde, dışarıya açılan kapının iç yüzünde, kapı çerçevesinin üstünde celi sülüs ile istifli bir kitâbe yer almaktadır. Alt kısımları harap olan kitâbede:

شهاب الدين انال الجمالي

Transkripsiyonu: “*Şihâbeddin İnal el-Cemâlî*”²⁰ yazılıdır (Resim 3).

¹⁸ Selçuklularda Sultan adına yaptırılan bir kısım yapıların inşâ kitâbeleri burada görüldüğü gibi “es-Sültânî” ile ifade edilmekteydi (örn. Sivrihisar Ulu Camii, 629/1231-1232 tarihli kitâbe ve Uşak Çanlı Köprü, 653/1255 tarihli kitâbe). Osmanlılar döneminde ise bu ibâre, tuğra şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (bkz. Yılmaz Önge, “Çankırı Darüşşifası”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, V, s.252).

¹⁹ Mimarî yapılarda genellikle sonlarda yer alan tarihin burada başta yer alması alışık olunmayan bir durumdur.

²⁰ Adı sadece bu eserde rastlanan Şihâbeddin İnal bin el-Cemâlî’nin, XIII. yüzyılda Selçuklu devlet adamlarından Cemâleddin Ferruh’un hizmetinde bulunan bir mimar olduğu sanılmaktadır (bkz. Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s.253-256.)

Resim 2

Resim 3

Çankırı Cemâleddin Ferruh Medresesi Kitâbelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Portalın üstünde yer alan ve araları ince çizgilerle ayrılmış dört satır hâlindeki inşâ kitâbesindeki harf bünyelerinin şişkin olması, elif, lâm, kef, dâl gibi dikey harflerin, kalemin tabii seyrine dikkat edilmeksizin son derece düz hatlarla yazılmış olması, ayrıca “Lâm, dâl, kef ...” harflerinin üst kısımlarında görülen “zülfe” dediğimiz tamamlayıcı unsurların olmaması, bu kitâbenin ibtidâî bir Selçuklu celî sülûsü ile işlenmiş olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte (الاتابك = el-Atabeg) ibâresinde yer alan kef harfinin çanağında, yer olmadığı için, kef hemzesi konmamış, bunun yerine, Anadolu Selçuklu dönemi hat sanatı özelliği olarak, mühmel bir boru kef yazılıp kef harfinin zülfesine bitleştirilmiştir. Zemini sade olan kitâbenin çok az yerinde tezyînât bulunmaktadır.

Hareke olarak bazı yerlerde fetha (üstün) kullanılmış, kesre (esre) ve damme (ötre)'ye hiç yer verilmemiştir. İki yerde cezm, bir yerde de şedde kulla-

nılmıştır. Bir kısmı düşen ya da kırılan noktalar ise yuvarlak şeklindedir. Tirfil, tırnak gibi tezyîni işaretlere ise hiç yer verilmemiştir.

Medresenin içinde bulunan ve mimarın isminin olduğu sanılan diğer bir kitâbe ise inşâ kitâbesine göre çok daha ileri düzeyde bir celî sülüsü ile mermere işlenmiştir. Söz konusu kitâbedeki 'elif' ve 'lâm' harflerinin zülfeleri, benzerlerinden farklı olarak, yuvarlak şeklinde tasarlanmış ve ortalarına küçük oyuklar yerleştirilmiştir. Aynı uygulama 'ye' harfinin baş kısmında da yer almıştır. Harflerin sağ tarafına yapılması gereken bu işaretlerin, bazen sol tarafa yapılması, arayış dönemlerine isabet etmesi sonucu henüz yerleşmeyen kurallar sebebiyle olsa gerekir²¹.

Sivas Gök Medrese

İnceleyeceğimiz bir başka yapı ise Sivas'taki Gök Medrese dârulhadisidir²². Anadolu Selçuklu medrese mimarisinin en gelişmiş yapılarından biri olan²³ ve firûze renkli çinilerinden dolayı Gök medrese olarak tanınan yapı²⁴ Selçuklu veziri Sahip Ata'nın emriyle Konyalı mimar Kâlûyân tarafından 670 / 1271 yılında inşâ edilmiştir²⁵. Çifte minareli, âbidevî mermer portalı, bunun sol yanında Selçuklu çeşmesi ve kabartma motiflerle bezeli iki dayanma kulesiyle Sahip Ata'nın yapıları arasında en gösterişli cephe mimarisine sahiptir²⁶ (Resim 4).

²¹ Fevzi Günüş, "Anadolu Selçuklu Dönemi Celî Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri" *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009, s.56.

²² Bazı kaynaklarda dârulhadis olarak Sivas'taki Gök Medrese yerine Çifte Minâreli Medrese zikredilmektedir. Bunun doğru olmadığını Ali Yardım ifade etmekte ve sebeplerini ayrıntılı olarak belirtmektedir. Bkz. Yardım, "Dârulhadis", *DİA*, VIII, s.530.

²³ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s.150.

²⁴ Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s. 92.

²⁵ Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1993, s.102.

²⁶ Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.148.

Resim 4**Sivas Gök Medrese'de Yer Alan Kitâbeler**

Medresenin taç kapısı ve yan nişleri (mihrabiyeleeri) üzerinde bir kuşak hâlinde dolanan ve Selçuklu celi sülüsü ile işlenen tek satırlık bir inşâ kitâbesi yer almaktadır (Resim 5).

Resim 5

Buna göre sağ kısımdaki mihrabiyeinin üzerinde dört parça hâlinde:

امر بعمارة هذه المدرسة المباركة في ايام دولة السلطان الا

Giriş kapının üstünde dört parça hâlinde:

عظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا والدين كيخسرو بن قلج ارسلان خلد الله دولته الصاحب
الاعظم الدستور المعظم ابو الخيرات والحسنات فخر الدولة والد

Soldaki mihrabiyeinin üzerinde dört parça hâlinde:

بن علي بن الحسين احسن الله عاقبته في غرة محرم سنة سبعين وستماية

kitâbesi yazılıdır.

Transkripsiyonu: “*Emera bi-‘imârati hâzihi ‘l-medreseti ‘l-mübâraleti fi eyyâmi devleti ‘s-sultâni ‘l-a ‘zam şâhinşâhi ‘l-mu ‘azzam Ğiyâsi ‘d-dünya ve ‘d-dîn Keyhüsrev bin Kılıçarslan halledellâhu devletihü es-sâhibü ‘l-a ‘zam ed-düstürü ‘l-mu ‘azzam ebu ‘l-hayrât ve ‘l-hasenât fahru ‘d-devleti ve ‘d-dîn Ali bin el-Huseyn ahsenellâhu ‘âkıbetihü fi ğurraleti Muharrem seneti seb ‘îne ve sittimiye*”

Bu kitâbeye göre medrese IV. Kılıçarslan oğlu III. Ğiyâseddin Keyhüsrev zamanında ve Muharrem ayının başı 670 yılında (Ağustos, 1271) vezir Ali b. Hüseyin (Sahip Ata Fahreddin Ali) tarafından yaptırılmıştır.

İkinci bir inşâ kitâbesi ise yine portalde ve saçağın altında, altı parça taş üzerine tek satır olarak Selçuklu celi sülüsü ile işlenmiştir (Resim 6). Buna göre:

عمر في ايام دولة السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا والدين كيخسرو بن قلج
ارسلان خلد الله دولته

kitâbesi yazılıdır.

Transkripsiyonu: “‘Ummira fî eyyâmi devleti’s-sültâni’l-a‘zam şâhinşâhi’l-mu‘azzam Ğıyâsi’d-dünya ve’d-dîn Keyhüsrev bin Kılıçarslan halledellâhu devletehü”

İkinci kitâbede, medresenin IV. Kılıçarslan oğlu III. Ğıyâseddin Keyhüsrev zamanında inşâ edildiği bilgisi tekrar edilmiş, fakat inşâ tarihi yer almamıştır.

Resim 6

Eserin mimarını gösteren kitâbeler ise portal nişinin her iki yanında, köşe sütunce başlıklarının hemen üstünde, kemerli bir niş içinde yer almaktadır. Sağ taraftaki nişte “Amelü üstaz = عمل استاذ”, sağ taraftakinde ise “Kâlûyân el-Konevî = كالويان القونوي”²⁷ (Resim 7, 8). (Konyalı Kâlûyân ustanın eseri) yazılıdır.

Resim 7

²⁷ Mimar hakkında geniş bilgi için bkz. O. Cezmi Tuncer, “Mimar Kelük ve Kalûyân”, *Vakıflar Dergisi*, XIX, Ankara 1985, s. 109 - 118; M. Ferid Uğur- M. Mesut Koman, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Konya Halkevi Neşriyatı, İstanbul 1934, s.120 - 121.

Resim 8

Taç kapı sivri kemerinin çevresini dolanıp yanlardaki köşe sütuncelerine oturan kitâbede ise Selçuklu celf sülüsü ile “Âmenerrasûlü... = ...المن الرسول” yer almaktadır²⁸ (Resim 9-a, 9-b, 9-c). Bakara Sûresi'nin 285 – 286. âyetlerini içeren bu kuşak yazı sağ alt kısımdan başlayarak yükselmekte ve 33 parça hâlinde taş kabartma olarak işlenmektedir.

Resim 9-a**Resim 9-b**

²⁸ Meâli: Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti; mü'minler de iman ettiler. Onlardan her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etti. Allah'ın elçilerini birbirinden ayırt etmeyiz. Onlar 'İşittik ve itaat ettik,' dediler. 'Senden bizi bağışlamamı dileriz, ey Rabbimiz; dönüşümüz Sanadır.' Allah kimseyi gücünden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Herkesin kazandığı hayır kendi lehine, işlediği kötülük de kendi aleyhinedir. Ey Rabbimiz! Unutur yahut hatâ edersen bizi cezalandırma. Ey Rabbimiz! Bize, daha öncelilere yüklediğin gibi ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Gücümüzün yetmediği şeylerle bizi yükümlü tutma. Günahlarımızı affet. Bizi bağışla. Bize merhamet et. Bizim dostumuz ve yardımcımız Sensin; kâfirler güruhuna karşı Sen bize yardım et.

Resim 9-c

Portalin iki tarafında, minare kaidelerinde bulunan yıldız kabartmalarının üstünde Selçuklu celi sülüsü ile dikdörtgen çerçeve içine işlenmiş kudsî bir hadis-i şerif yer almaktadır²⁹ (Resim 10,11).

Resim 10

Resim 11

Sağ (güney) taraftaki minare kaidesinde iki parça taş üzerine:

قال النبي عليه السلام خيرا عن الله جل جلاله اني ادفع عن السخي

Sol (kuzey) taraftaki minare kaidesinde ise yine iki parça taş üzerine:

عذاب القبر وشدة القيامة وهو يصبح ويمسي مغفورا له الذنوب

yazılıdır.

²⁹ Gök Medrese'de yer alan hadis-i şeriflerin sıhhat dereceleri ile alakalı geniş malumat için bkz. Sami Şahin, "Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) ve Kitâbelerindeki Rivayetlerin Hadis Değeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/1, (Haziran 2006), s. 145-163.

Transkripsiyonu: “*Kâle'n-nebiyyü 'aleyhisselâm haberan 'anillâhi celle celâlihü enni edfe'u 'ani's-sahiyyi 'azâbe'l-kabri ve şiddete'l-kiyâmeti ve hüve yusbihu ve yümsî mağfûran lehü 'z-zünüb*”

Türkçe anlamı: “Peygamber (a.s.), Allah'tan (c.c.) haber vererek şöyle buyurdu: Ben cömert kişiden kabir azabını ve kıyametin zorluklarını uzak tutarım. O kişi sabah akşam günahlardan arındırılır³⁰”.

Yine minare kaidelerinde sekiz köşeli yıldız içinde ayrı ayrı dört kitâbe panosu yer almaktadır. Bu panoların tamamı Kalem Sûresi'nin 51. ve 52. âyetlerini ihtiva etmektedir.

Güney (sağ) minare kaidesinde, mescit tarafında:

(Resim 12) وان يكاد الذنين

Güney (sağ) minare kaidesinde, hayat ağacı motifinin altında:

(Resim 13) كفروا ليزلقونك بابصارهم

Kuzey (sol) minare kaidesinde, hayat ağacı motifinin altında:

(Resim 14) لما سمعوا الذكر ويقولون انه لمجنون

Kuzey (sol) minare kaidesinde, çeşme tarafında:

(Resim 15) وما هو الا ذكر للعالمين

Resim 12

³⁰ Hadis-i Şerifin benzer rivâyetleri için bkz. Ebû Şüca' ed-Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, V, s.242, h.n.8077; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Fevâid el-Mec'mûa fi'l-Ehâdis el-Mevdûa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s.81, h.n.43.

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Dört farklı panoda yer alan söz konusu iki âyetin transkripsiyonu: “*Ve in yekâdüllezîne keferû le yuzlikûneke bi ebsârihim lemmâ semî ‘ü’z-zikra ve yekûlûne innehû le mecnûn ve mâ hüve illâ zikrun li’l-‘âlemîn*”

Dört farklı panoda yer alan söz konusu iki âyetin Türkçe anlamı: “Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar. Hâlbuki o (Kur’an), âlemler için ancak bir öğüttür.”

Güney minare kaidesinin mescit tarafında ve kuzey minare kaidesinin çeşme tarafında örgülü kûfî ile “eş-Şükru lillâh = الشكر لله” (Şükür Allaha’dır) ibâresi bulunmaktadır (Resim 16).

Resim 16

Taç kapının güneyinde, mescidin dışarıya açılan penceresinin alınlığında Selçuklu celî sülüsü ile şu hadis-i şerif işlenmiştir:

افضل البقاع المساجد

Transkripsiyonu: “*Efdalü'l-bikâi' el-mesâcid.*”

Türkçe anlamı: “Mekanların en yücesi mescidlerdir³¹” (Resim 17).

Resim 17

Medresenin girişinde yanlarda iki oda bulunmaktadır. Bunlardan sağda (güneyde) yer alan ve mescit olarak kullanılan odanın kapısı üzerindeki kitâbede:

وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا

âyet-i kerîmesi yer almaktadır.

Transkripsiyonu: “*Ve ennel mesâcide lillâhi fe lâ ted'û me'allâhi ehadâ*”.

Türkçe anlamı: “Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin³²” (Resim 18).

³¹ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâl*, Müessesetü'r-Risâle, 1981, VII, s.652, h.n. 20747; Ebü'l-Kâsım er-Râfî el-Kazvînî, *et-Tedvin fî Ahbâri Kazvîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, III, s.362.

³² Cin Sûresi, 18.

Resim 18

Söz konusu mescidin mihrabını üç taraftan çevreleyen, firûze renkli çinilerle kaplı zeminde, çiçekli kûfi tarzında bir kitâbe yer almaktadır. Kitâbenin, özellikle mihrabın alt taraflarına denk gelen kısımları tamamen dökülmüştür. Kalan bölümlerinden anlaşıldığına göre, mihrapta Âyetü'l-Kürsî³³ yer almakta idi. Fakat hâli hazırda âyetten kalan kısımlar şu şekildedir:

Kuşak bölümünde:

ولا نوم له ما في السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا

Mihrap nişi üzerinde ise:

ولا يؤده حفظهما وهو العلي العظيم

Yazılıdır.

Transkripsiyonu: "... tûn ve lâ nevm, lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard, men zellezî yeşfe'u indehû illâ bi iznihi, ya'lemu mâ beyne eydihim ve mâ halfehum, ve lâ ..." "... ve lâ yeüduhû hıfzuhumâ ve huve'l-'aliyyu'l-'azim" (Resim 19).

Resim 19

³³ Bakara Sûresi, 255.

Mescitteki kubbenin eteğinde ise, firûze ve mor renkli sırlı tuğla ile kesilmiş, Selçuklu celfi sülüsü tarzında yazılı üç farklı hadis-i şerif yer almaktadır. Bu üç hadis-i şerif sırasıyla şöyledir:

قال النبي صلى الله عليه وسلم من بنى لله تعالى مسجدا لمفحص قطات بنى الله تعالى له بيتا في الجنة، صدق رسول الله وقال النبي عليه السلام لو علم المصلي لمن ينجي لما التفت لا يمينا ولا شمالا، صدق رسول الله وقال النبي صلوات الرحمن عليه من علق في المسجد قنديلا كتب الله له بكل قطرة دهن عشر حسنات وحط عنه عشر سيئات ورفع له عشر درجات واعطا الله تعالى بكل من يصلي في ذلك المسجد بضواء نورا في حيوته ونورا في مماته ونورا في قبره ونورا إذا بعث من قبره حتى يدخله الله تعالى الجنة .

Transkripsiyonu: “Kâle'n-nebiyyü sallallâhü 'aleyhi ve sellem, men benâ lillâhi teâlâ mesciden li mefhası katâtin benallâhü teâlâ lehü beyten fi'l-cenneti, sadaka rasûlullâh. Ve kâle'n-nebiyyü alyhisselâm lev 'alime'l-musallî limen yünâcî lemâ iltefete yemînen velâ şimâlen, sadaka rasûlullâh. Ve kâle'n-nebiyyü salavâtü'r-rahmâni 'aleyhi men 'alleka fi'l-mescidi kandilen ketebe'l-lâhü bi külli katrati dühnin 'aşra hasenâtin ve hatta 'anhü 'aşra seyyiâtin ve raf'e a lehü 'aşra deracâtin ve a'tâhüllâhü teâlâ bi külli men yüsallî fi zalike'l-mescidi bi dav'ihî nûran fi hayâtihî ve nûran fi memâtihi ve nûran fi kabrihi ve nûran izâ bu 'ise min kabrihi hattâ yüdhilehüllâhü teâlâ'l-cennete.”

Türkçe anlamı: “Nebî (s.a.v.), ‘Kuş yuvası kadar bile olsa Allah için mescid inşâ edene Allah cennette bir ev yapar.’ buyurdu. Allah’ın elçisi doğru söylemiştir³⁴. Nebî (s.a.v.), ‘Namaz kılan kişi, kime yalvardığını bilse ne sağa ne de sola bakar’ buyurmuştur. Allah’ın elçisi doğru söylemiştir³⁵. Nebî (s.a.v.), ‘Mescide kandil asıp aydınlatan kimseye Allah her bir yağ damlası için ona on iyilik yazar, onun on günahını siler ve onu on derece yüceltir. Allah Teâlâ, kandilin ışığıyla bu câmide namaz kılan her kişiye cennete girene kadar hayatında bir nur, ölümünde bir nur, kabrinde bir nur ve kabrinden diriltildiğinde bir nur verir³⁶” (Resim 20)

³⁴ Benzer hadis-i şerifler için bkz. İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Dâru İhyâü'l-Kütübü'l-Arabiyye, I, s.244, h.n.738; Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, C.1, s.369, h.n.463.

³⁵ Benzer ifadelerle başka bir şekli için bkz. Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, Dâru'l-Kıbleti li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1997, II, s.88.

³⁶ Kaynağı bulunamayan bu hadisin benzer ifadelerle başka bir şekli Aclûnî tarafından uydurma bir hadis olarak zikredilmektedir. Bkz. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İstehera Mine'l-Ehâdis Alâ Elsineti'n-Nâs*, el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000, II, s. 315, h.n. 2541.

Resim 20

Medrese girişinin solunda, mescidin tam karşısına denk gelen ve dârulkurrâ olduğu tahmin edilen³⁷ odanın kapısı üzerinde ise:

افضل عبادة امتي قراءة القران

Transkripsiyonu: “*Efdalü ‘ibâdeti ümmetî kirâetü'l-Kur‘ân*” yazılıdır.

Türkçe anlamı: “Ümmetimin yapacağı en yüce ibâdet, Kur’an okumaktır³⁸” (Resim 21).

Resim 21

Dârulkurrâ'nın iç avluya bakan pencere alınlığında:

افضل العبادة الفقه

Transkripsiyonu: “*Efdalü'l-‘ibâdeti el-fikhu.*” yazılıdır.

Türkçe anlamı: “İbadetlerin en yücesi Fıkıhtır³⁹” (Resim 22).

³⁷ Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s.93.

³⁸ Ebu Bekir el-Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, III, s.395, h.n.1865; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, s.526, h.n.2359.

³⁹ Ebü'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kahire, IX, s.107, h.n.9264.

Resim 22

Mescid'in iç avluya bakan pencere alınlığında ise:

وافضل الدين الورع

Transkripsiyonu: “Efdalü'd-dîn el-vera'u.” yazılıdır.

Türkçe anlamı: “En iyi dindarlık, haramdan sakınmaktır.”⁴⁰ (Resim 23).

Resim 23

Medresenin güney ve kuzey yönlerinde kapıları avluya bakan odalar yer almaktadır. Her bir kapının üzerinde çeşitli konuları ihtivâ eden dikdörtgen kitâbeler bulunmaktadır. Bunlar kabartma olarak yazılmış olup, zeminleri seyrek bitkisel motiflerle bezenmiştir. Güneyde, sağdan ikinci hücreden başlayıp kuzey yönde simetrik hücrede sona eren kitâbeler sırasıyla şu şekildedir:

من كلام أمير المؤمنين علي كرم الله وجهه

Transkripsiyonu: “Min kelâmi Emîri'l-mü'minîn Ali kerramallâhu vechehû.”

Türkçe anlamı: “Mü'minlerin emîri Ali'nin (k.v.) sözüdür” (Resim 24).

Resim 24

أزكى المال ما اشتريت به الآخرة

⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IX, s.107, h.n.9264.

Transkripsiyonu: “*Ezka 'l-mâl mâ üştüriyet bihi 'l-âhirah.*”

Türkçe anlamı: “En temiz mal, ahiretin satın alındığı maldır” (Resim 25).

Resim 25

أقرب الناس من الانبياء اعلمهم بما امروا به

Transkripsiyonu: “*Akrabu 'n-nâsi mine 'l-enbiyâi a 'lemuhum bimâ umirû bihi .*”

Türkçe anlamı: “İnsanların peygamberlere en yakın olanları kendilerine emredilen şeyleri en iyi bilenleridir” (Resim 26)

Resim 26

أشرف العلم ما ظهر في الجوارح والأركان

Transkripsiyonu: “*Eşrafü 'l- 'ilmi mâ zahera fi 'l-cevârihi ve 'l-erkân.*”

Türkçe anlamı: “İlmin en üstünü, kişinin azalarında ve davranışlarında ortaya çıkandır” (Resim 27)

Resim 27

أفضل الشرف بذل الإحسان

Transkripsiyonu: “*Efdalü 'ş-şerefi bezlü 'l-ihsân.*”

Türkçe anlamı: “Şereflerin en yücesi iyilik yapmaktır” (Resim 28)

Resim 28

أوضع العلم ما وقف على اللسان

Transkripsiyonu: “Evdau’l-‘ilmi mâ vekafe ‘ala’l-lisân.”

Türkçe anlamı: “İlmin en düşüğü sadece dilde kalan (davranışlara yansımayan) ilimdir” (Resim 29)

Resim 29

على كل باب من ابواب الجنة مكتوب⁴¹

Transkripsiyonu: “Alâ külli bâbin min ebvâbi’l-cenneti mektûbün.”

Türkçe anlamı: “Cennet kapılarının her birinin üzerinde şu yazılıdır” (Resim 30)

Resim 30

لا إله إلا الله محمد رسول الله

Transkripsiyonu: “Lâ ilâhe illallâh Muhammedün rasûlullâh.”

Türkçe anlamı: “Allah’tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir⁴²” (Resim 31)

Resim 31

من اشتاق إلى الجنة سارع إلى الخيرات

⁴¹ Hâlen restorasyonda olan medresenin bu kitâbesinde "ابواب" kısmı ters konulmuş olup ayrıca kırılan kısmı da beyaz bir mermer ile kapatılmıştır.

⁴² Bir önceki kitâbe ile bu kitâbenin birleşiminden oluşan benzer hadisler için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanu’l-mizan*, Beyrut 1971, I, s.457; Ebu Cafer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Duafau’l-Kebîr*, Beyrut 1984, I, s.33.

Transkripsiyonu: “*Men iştâka ila 'l-cenneti sâra 'a ila 'l-hayrât.*”

Türkçe anlamı: “Kim cenneti arzularsa iyiliklere koşar⁴³” (Resim 32)

Resim 32

قال النبي صلى الله عليه وسلم

Transkripsiyonu: “*Kâle 'n-nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem.*”

Türkçe anlamı: “Nebî (s.a.v.) şöyle buyurdu.” (Resim 33)

Resim 33

من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين

Transkripsiyonu: “*Men yürüdi 'l-lâhü bihî hayran yüfakkıhhu fi 'd-dîn.*”

Türkçe anlamı: “Allah, iyiliğini istediği kimseyi dinde fakîh kılar⁴⁴” (Resim 34).

Resim 34

لا يشبع عالم من علم حتى يكون منتهاه الجنة

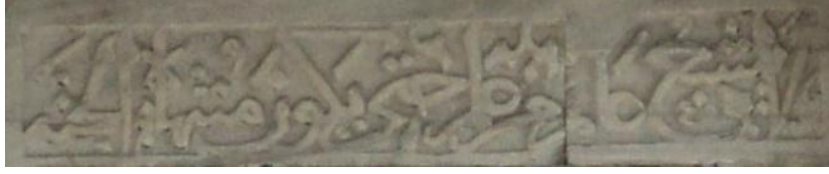
Transkripsiyonu: “*Lâ yeşbe 'u âlimün min 'ilmin hattâ yekûne müntehâhü 'l-cennete.*”

Türkçe anlamı: “Cennete girinceye kadar hiçbir âlim ilme doymaz⁴⁵” (Resim 35).

⁴³ Benzer ifadelerdeki hadisler için bkz. Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hılyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, Mısır 1974, V, s.10; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, XIII, s.175, h.n.10134.

⁴⁴ İbn Mâce, *Sünen*, I, s.80; Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru Tûki'n-Necâh, 1422, I, s.25.

Resim 35

من سئل عن علم يعلمه فكتمه الجم بلجام من النار

Transkripsiyonu: “Men süile ‘an ‘ilmin ya ‘lemuhû fe ketemehû ülcime bi licâmin mine’n-nâri.”

Türkçe anlamı: “Bildiği bir konu olduğu halde kendisine sorulan bir bilgiyi saklayan kişinin ağzına ateşten bir gem vurulur⁴⁶” (Resim 36).

Resim 36

الأنبياء قادة والفقهاء سادة ومجالستهم زيادة

Transkripsiyonu: “el-Enbiyâü kâdetün, ve'l-fukahâü sâdetün ve mücâlesetehüm ziyâdetün.”

Türkçe anlamı: “Peygamberler önder; din âlimleri, dinin efendileridir. Onlarla birlikte olmak ise bir kazançtır⁴⁷” (Resim 37).

Resim 37

Medrese doğu cephesinde bulunan ve girişin tam karşısına denk gelen kitâbeler restorasyon sebebiyle yerlerinden tamamen söküldüğü için⁴⁸ bu kısım-

⁴⁵ Deylemî, *el-Firdevs*, V, s.149, h.n.7782.

⁴⁶ İbn-i Mâce, *Sünen*, I, s.98, h.n.266.

⁴⁷ Kaynaklarda böyle bir hadîs-i şerîf bulunamamıştır; fakat buna benzer başka bir hadîs şöyledir: العلماء قادة والمتقون سادة ومجالستهم زيادة = Âlimler önder; müttakiler dinin efendileridir. Onlarla birlikte olmak ise hayır ve bereket getirir.) Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, s. 75, h.n. 1746.

⁴⁸ Yerlerinden kaldırılan kitâbeler medrese alanında tahsis edilen bir yerde korunmaktadır.

daki kitâbelerin mâhiyetini ancak kaynaklarda geçtiği kadarıyla inceleme imkanı bulabildik⁴⁹.

Kaynaklara göre söz konusu duvarda mermerle işlenmiş iki satır hâlinde bir inşâ kitâbesi bulunmaktadır. Bazı kısımları eksik olduğu bildirilen bu kitâbenin mâhiyeti şu şekildedir:

أمر بإنشاء هذه المدرسة المباركة تقريباً إلى الله تعالى الصاحب الأعظم الدستور المعظم مولى ... إلى ... رسوم الكرم قوام الدولة القاهرة ونظام الملة الزاهرة أبو الخيرات والطاعات والحسنات فخر الدولة والدين علي بن الحسين أحسن الله عاقبته في غرة محرم سنة سبعين وستمائة

Transkripsiyonu: “*Emera bi inşâi hâzihi 'l-medreseti 'l-mübâraleti tekarruben ila 'l-lâhi teâlâ essâhibü 'l-a 'zam ed-düstürü 'l-mu 'azzam mevlâ ... ilâ ... rüsümü 'l-kerami kıvâmü 'd-devleti 'l-kâhirati ve nizâmü 'l-milleti 'z-zâhirati ebü 'l-hayrâti ve 't-tâati ve 'l-hasenâti fahrü 'd-devleti ve 'd-dîni Ali bin el-Hüseyn ahsenallâhu âkıbetehü fi ğurrati Muharrem senete sebîne ve sittimie.*”

Türkçe anlamı: “Bu mübârek medresenin yapımını, Allah’a daha yakın olmak için, Baş Vezir, devletin direği, lütuf ve kerem sâhibi, gâlip devletin direği, milletin düzenleyicisi, hayır ve iyiliklerin babası, din ve devletin övünç kaynağı, Hüseyin oğlu Ali -Allah sonunu hayır kılsın- 670 senesi Muharrem ayı başlarında emretti” (Resim 38, 39, 40).

Resim 38

Resim 39

⁴⁹ Kitâbelerin mâhiyeti hakkında gerekli bilgi için bkz. Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.114-115; Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas, s.98.

Resim 40

Yine kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre bu kitâbenin altında Osmanlı döneminde konulmuş 1239 / 1823 tarihli üç satırlık bir tamir kitâbesi olmalıdır. İleri düzeyde bir celî sülüs ile işlenen kitâbede:

ولقد عمر ورمم السيد عبدالله المفتي المدرس
كانه بني ثانياً فله دره خالصاً ساعياً
في غرة رمضان سنة تسع وثلثين ومائتين وألف

Transkripsiyonu: “*Ve lekad ‘ammera ve rammeme esseyyid ‘Abdullah el-müfî el-müderriş*”

“ke’ennehû büniye saniyen felillâhi dürruhû hâlisân sâiyen”

“fi ğurrati Ramazân senete tis’in ve selâsîne ve mieteyn ve elf” yazılıdır.

363

Türkçe anlamı: “Müfî ve müderriş olan Seyid Abdullah, hâlisâne bir şekilde çalışarak ve mükâfatını Allah’tan bekleyerek bu binâyı Ramazan ayının başında 1239 senesinde sanki yeniden inşâ edilerek tamir ettirmiştir” (Resim 41, 42).

Resim 41

Resim 42

Medresenin doğu cephesinde, girişin karşısında bulunan duvarda daha önce mermerden kabartma şeklinde müzeyyen kûfî ile yazılı bir kitâbenin olduğu, fakat duvarın yıkılması sonucu sonraları kitâbelerin yıkılan ana eyvan duvarına karışık vaziyette konulduğu Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri adlı eserde zikredilmektedir⁵⁰. Yapmış olduğumuz inceleme sonucu on dokuz parçadan oluşan söz konusu bu yazı kuşağının Âyetü'l-Kürsî'yi⁵¹ içerdiği, fakat âyetin eksik bölümleri olması dolayısıyla çoğu parçalarının kaybolduğu ya da kırıldığı anlaşılmaktadır. Tahminimize göre yok olan parça sayısı 6 ilâ 9 arasındadır.

Söz konusu bu on dokuz parçada⁵² Âyetü'l-Kürsî'nin hangi kısımlarının yer aldığı bilinmesi bakımından aşağıda âyet yazılmış, eksik kısımları parantez içerisine alınarak gösterilmeye çalışılmıştır:

(بسم الله) لله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة و لا نوم له ما في السموات وما (في) الارض من ذا الذي (يد) شفيع عنده ا (لا باذنه يعلم ما بين ايد) يهم و (ما خلفهم و) لا (يحيى)⁵³ طون بشيء من علمه الا بما (شاء وسـ) مع كرسية السموات والارض (ولا يؤ) ده حفظهما (وهو العلي العظيم) .

Transkripsiyonu: (Bismil) lâhirrahmânirrahîm, Allahu lâ ilâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûm, lâ te'huzuhu sinetün ve lâ nevm, lehû mâ fî's-semâvâti ve mâ (fi)'l-ard, men zellezî (ve)şfeu' indehû i(illâ bi iznihî, ya'lemu mâ beyne eydî) him ve (mâ halfehum, ve) lâ yuhitûne bi şey'in min ilmihi illâ bi mâ (şâe, vesî)a kursi'y-yuhu's-semâvâti ve'l-ard (ve lâ yeû) dühû hıfzuhumâ (ve hü ve'l-aliyyu'l-'azîm) (Resim 43, 44, 45).

⁵⁰ Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.115.

⁵¹ Bakara Sûresi, 255. âyet.

⁵² Parçalardan biri okunamamıştır.

⁵³ Kitâbede yazımı unutulmuş.

Resim 43

Resim 44

Resim 45

Medrese ile alakalı zikredeceğimiz son kitâbe, medrese ile aynı cephe üzerinde bulunan, taç kapının sol tarafına denk gelen çeşmenin kitâbesidir. Beş parça mermere Selçuklu celî sülüsü ile kabartma olarak işlenen iki satırlık kitâbenin çoğu yeri dökülmüş durumdadır. Aynı dönemde yapılması sebebiyle inşâ tarihi konulmayan kitâbede şu ibâreler yer almaktadır:

امر بانشاء هذا العين في ايام دولة السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح
كيخسرو بن قلج ارسلان خلد الله دولته الصاحب الأعظم الدستور المعظم أبو الخيرات والحسنات فخر
الدولة والدين علي بن الحسين أحسن الله عواقبه

Transkripsiyonu: “*Emera bi inşâi hâze'l- 'ayn fî eyyâmi devleti's-sültâni'l- a'zam şâhinşâhi'l-mu'azzam Ğiyâsi'd-dünya ve'd-dîn Keyhüsrev bin Kılıçarslan halledellâhu devletehu essâhibü'l-a'zam ed-düstürü'l-mu'azzam ebü'l-hayrâti ve'l-hasenâti fahrü'd-devleti ve'd-dîni Ali bin el-Hüseyn ahsenallâhu 'avâkıbehü'*⁵⁴”

Bu kitâbeye göre çeşmenin inşâsı, IV. Kılıçarslan oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında vezir Ali b. Hüseyin (Sahip Ata Fahreddin Ali) tarafından yaptırılmıştır (Resim 46).

⁵⁴ Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.115-116; Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas, s.101.

Resim 46

Sivas Gök Medrese Kitâbelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Medresenin başta taç kapısını olmak üzere, minare kâidelerini, pencere ve kapı alınlıklarını, mescit mihrabını ve kubbesini süsleyen kitâbelerin celi sülüs ve kûfi ile işlendiğini görmekteyiz. Fakat mimârî alanda celi yazıyı kûfiye göre daha çok kullanan Anadolu Selçuklular⁵⁵ bu medresede de ağırlıklı olarak Selçuklu celi sülüsünü kullanmışlardır.

Medresede kûfi yazı dört farklı yerde kullanılmıştır. İki farklı yerde olmasına rağmen aynı ibâelerin kullanıldığı kitâbelerden biri güney minare kâidesinin mescit tarafında, diğeri ise kuzey minare kâidesinin çeşme tarafında olup örgülü kûfi ile “الشكر لله” şeklinde yer almaktadır (Resim 16). İki kelimeden oluşan ve dikdörtgen bir çerçeve içerisine kûfi yazı ile yerleştirilen kitâbedeki harfler, levhanın üçte birlik kısmını işgal etmektedir. Yazıdaki uzun bacaklı harfler ya da harflerden çıkarılan saplar ortada birbiriyle örülerek geometrik geçmeler oluşturulmaktadır. Üst kısımda ise sözü edilen bacakların uçları palmet motifleriyle sonlandırılmaktadır.

Mescidin mihrabını üç taraftan çevreleyen kısımda ve mihrap nişi üzerinde, fırûze renkli çinilerle kaplı zeminde Âyetü'l-Kürsî yer almaktadır (Resim 19). Söz konusu kitâbedeki harflerin baş ve sonlarının uçlarına rûmî, çiçek ve yaprak gibi bitkisel motifler işlenmiştir.

Yapıda kûfi yazının bulunduğu son yer ise, daha önce medresenin doğu cephesinde bulunan, fakat tâdilât sebebiyle hâlen medrese avlusunda muhafaza edilen on dokuz parçaya kabartma olarak işlenmiş Âyetü'l-Kürsî âyetidir (Resim 43, 44, 45). Burada da harflerin baş ve sonları çeşitli nebâtî motiflerle bezenmiş,

⁵⁵ Günüş, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celi Sülüs Hattı”, s.186; Açıkgozöglü, “Türk Mimarisinde Hat Sanatı”, s.183.

dikey harflerin uzantılarında geçmeler, düğümler ve dolanmalarla geometrik motifler oluşturulmuştur.

Yapıda Selçuklu celi sülüsü ile mermer kabartma olarak işlenmiş kitâbe zeminlerinin yer yer nebâtî ve rûmî motiflerle zenginleştirildiğini, özellikle dâl, nûn, lâm, açık he gibi sonu kıvrımlı harflerin ucundan çıkarılan süslemelerin, zeminin boş kısımlarına dağıtılarak dengeli bir istif sağlanmaya çalışıldığını görmekteyiz (Resim 17, 21, 23). Bu motifler, Anadolu Selçuklu dönemi mimârî yapılarında, henüz ibtidâî durumda olan celi sülüsün boşluklarını doldurmak ve kusurlarını gizlemek için kullanılmaktadır⁵⁶.

Kitâbelerde işlenen ve Anadolu Selçuklu dönemi üslûbunu yansıtan celi sülüs harflerin özelliklerini inceleyecek olursak, öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir ki, henüz o dönemde müfredât olgunluğu sağlanamadığı için⁵⁷ çeşitli arayışların devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda kef harfinin gerek bünye itibarıyla gerek sereni bakımından dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Bazen uzun bazen de kısa olarak işlenen kef harfinin sereni, yani üst çizgisi aşağıya meyilli, düz ya da kırılmış olarak kullanılmıştır. Kalem Sûresi 51. âyeti içinde geçen “ کفروا ” terkibinde uzun yazılan kef gövdesi, üst çerçeveye dayandığı için sereni aşağıya doğru kırık vaziyette yapılarak kef harfine bitişmiştir (Resim 13). Yine aynı âyetin “ سمعوا الذكر ” terkibinde yer alan kef sereni üst çerçeveye paralel gelecek şekilde düz yapılmıştır (Resim 14). Taç kapıda yer alan Âmenerrasûlü'deki “ وملائكته ”, “ عليها ماكتسبت ” terkiplerinde ise kef sereni aşağıya doğru meyilli olarak yapılmıştır (Resim 9-b, 9-c). Buna mukâbil medresedeki kitâbelerde yer yer, gelişme dönemi izlerini taşıyan boru kef harfinin yanında, sereni yukarıya doğru düz bir şekilde uzanan kef harfinin de kullanıldığını görmekteyiz (Resim 6, 12).

Elif, lâm, dal, ra gibi harflerin zülfeleri yuvarlak helezonî motife benzer şekilde tasarlanmış, yan yana gelebilmesi imkân dâhilinde olan dikey harfler mümkün olduğunca gruplanmış. Bununla birlikte elif harfinin gövdeleri aşağıya doğru incelmekte ve sola hafifçe kıvrılmaktadır. Dikey harflerin meyilleri, celi yazıdaki gelişme henüz tam olarak sağlanamadığı için, kimi zaman satıra dik durmakta kimi zaman da sola meyilli gözükmektedir (Resim 10, 39).

Kitâbede bağımsız olarak yazılan tâ-i marbûta (kapalı te) harflerinin neredeyse tamamının gövdesi düz üçgenimsi şekilde yazılmıştır (Resim 21).

Hat sanatında oldukça önemli olan hareke, tirfîl, med, şedde gibi tezyînî işaretlere yapıdaki kitâbelerde, boşlukları doldurmak üzere, zaman zaman yer verilmiş, fakat bu işaretler usulüne uygun olarak kullanılmadığı için boşluklar yer yer nebâtî ve rûmî motiflerle kapatılmıştır (Resim 18).

XIX. yüzyılda Mustafa Râkım'la en büyük inkılâbını yaşayacak olan celi sülüs istif anlayışının⁵⁸ Anadolu Selçuklu döneminde henüz olgunlaşmadığını

⁵⁶ Günüş, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celi Sülüs Hattı”, s.187.

⁵⁷ Günüş, “Anadolu Selçuklu Dönemi Celi Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, s.56.

⁵⁸ Günüş, “Anadolu Selçuklu Dönemi Celi Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, s.56.

görmekteyiz. Çeşitli formlarda denenmeye çalışılan kompozisyonlarda zaman zaman daralmalar ve nispetsizlikler baş göstermektedir. Meselâ portalde ters - u - şeklinde istiflenen Bakara Sûresi'nin 285 ve 286. âyetlerinin baş ve son kısımları daha sıkışık, diğer kısımlar daha serbest yazılmıştır (Resim 9). Güney ve kuzey minâre kâidesindeki hayat ağacının altında sekiz köşeli yıldız içinde yer alan Kalem Sûresi 51 ve 52. âyetlerin istiflenmesinde ve söz konusu iki âyetin panolardaki dağılımında orantısızlıklar yaşanmakta, kelimelerin sayısı arttıkça sıkışmalar göze çarpmakta, ya da "لمجنون" kelimesinde olduğu gibi satırın altına düştüğü görülmektedir (Resim 12-15). Mescidin kapısı üzerinde yer alan dikdörtgen panoda da "وان المساجد لله" kısmı daha serbest yazılırken, "فلا تدعوا مع الله" kısmı oldukça sık kompoze edildiğinden, elifler istifte pek hoş karşılanmayacak şekilde ayın, hâ, vâv gibi harflerin gözlerinden geçirilmiştir (Resim 18).

Anadolu Selçuklu döneminde yazı, mimari süslemenin önemli bir parçası olmakla birlikte, kitâbelerde yer alan âyet, hadis, güzel söz gibi ibâreler gelişi güzel kullanılmayıp, yazıldığı yerin fonksiyonlarına uygun şekilde seçilerek tezyin edilmiştir. Meselâ, mescidin dışarıya açılan pencere alınlığında yer alan "افضل البقاع المساجد = Mekanların en yücesi mescidlerdir" hadisi şerifi; mescit kapısının üzerinde "وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا" = Şüphesiz mescitler, Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin" âyet-i kerimesi; dârulkurrâ oda kapısı üzerinde yer alan "افضل عبادة امتي قراءة القرآن = Ümmetimin yapacağı en yüce ibâdet, Kur'an okumaktır" hadisi şerifi ve ilimle meşgûl olmanın yüceliğini, âlim olmanın üstünlüğünü ifade eden ibârelerin avluya bakan talebe odalarının kapıları üzerinde yer alması mekân – mânâ bütünlüğü ve muhabata mesaj verme bakımından dikkat çekici örneklerdir. Ayrıca taç kapıda yer alan ve dört bir yana kondurularak yazılan nazar âyetleri⁵⁹, âdetâ Gök Medrese'nin kem gözlerden ve hasetçilerden korunduğu; imanin esaslarının anlatıldığı âyetlerin⁶⁰ ise bu medreseye kimlerin girebileceği ve burada ne tür eğitimin verileceği mesajını vermektedir. Son olarak, Anadolu Selçuklu yapılarının hemen her yerinde kullanılan, taht ve ilim makamında görülen, Allah'ın kâinat ve insanlık açısından tek hüküm sahibi olduğunu açıklayan Âyetü'l-Kürsî âyetinin⁶¹ buradaki mescit mihrâbında da kullanılması şekil ve mânâ bütünlüğü bakımından önemli bir örnektir.

Konya İnce Minareli Medrese

Hadis ilmi okutulmak üzere⁶² Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin emriyle mimar Kelûk bin Abdillâh tarafından⁶³ 656 - 678 / 1258 - 1279 tarihleri arasında inşa edilmiştir⁶⁴. Kapalı avlulu Selçuklu medreseleri grubu içerisinde

⁵⁹ Kalem Sûresi, 51 ve 52. âyetler,

⁶⁰ Bakara Sûresi, 285 ve 286. âyetler.

⁶¹ Açıkgözoğlu, "Türk Mimarisinde Hat Sanatı", s.191.

⁶² Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.70-71.

⁶³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Memleket Gazetesi Yayınları, Konya 2007, s.529.

⁶⁴ İnşa tarihiyle alakalı farklı görüşler için bkz. Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.138; Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, s.114; Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s. 55; Faik Soyman - İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya Yeni Kitapevi, Konya 1944, s.44.; Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.73.

incelenen yapının inşâ kitâbesi günümüze ulaşmamıştır⁶⁵. Ayrıca medresenin kuzeydoğu yanında yer alan mescidi yıkılmış, medreseye adını veren çifte şerefeli minaresinin ise ancak bir kısmı günümüze kalabilmiştir⁶⁶. Son yıllarda restore edilen medrese bugün Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır (Resim 47).

Resim 47

Konya İnce Minareli Medrese'de Yer Alan Kitâbeler

369

Medrese portalinin her iki tarafında bulunan kuşakda Selçuklu celf sülüsü ile Fetih Sûresi'nin 1-13 âyetleri ve Yâsin Sûresi'nin 1-31 âyetleri yazılmıştır. Taç kapının sağ tarafındaki kuşağında, aşağıdan başlayarak yukarıya doğru işlenen Fetih Sûresi, altıncı âyeti henüz bitmeden “ و غضب الله ” kısmında saçağa dayanması dolayısıyla kesilmektedir. Diğer taraftan ise taç kapının ortasından düğüm yaparak inen yazı kuşağında yine Fetih Sûresi'nin onuncu âyetinin son kısmına denk gelen “ ومن أوفى بما عاهد ” ibâresiyle yazı devam etmekte ve 13. âyetin bitmesiyle kitâbe sona emektedir.

Ahşap kapı kemerinin sağ tarafındaki yazı kuşağı Yâsin Sûresi ile başlamaktadır. Fakat etekteki kitâbeler, zamanla yok olduğu için sûre üçüncü âyetin ilk kelimesinin eksigiyle, yani “ لمن المرسلين ” ibâresiyle başlamaktadır. Söz konusu sûre, kapı pervazı biçiminde devam etmekte ve kemer üstünde bir düğüm yaptıktan sonra yükselip 13. âyetin sonuyla saçağa bağlanmaktadır. Daha sonra taç kapının sol tarafındaki kuşağın üst kısmından 19. âyetin sonuyla yani “ قوم ”

⁶⁵ Anadolu Selçuklu Dönemi yapılarında genellikle taç kapılarda yer alan inşa kitâbeleri (bkz. Ömür Bakırer, “Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Kitâbeleri”, *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1996, s.38) bu yapıda da portalin, zamanımıza kadar ulaşamayan, üst kısmında yer aldığı tahmin edilmektedir.

⁶⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.529-530.

”مسرفون” ibâresiyle aşağıya inmekte ve Yâsin Sûresi'nin 31. âyetiyle son bulmaktadır⁶⁷.

Buradan anlaşıldığına göre taç kapının yok olan üst kısmında Fetih Sûresi'nden dört kadar âyet ve Yâsin Sûresi'nden altı kadar âyet; yine ahşap kapı kemerinin sağ ve sol kısımlarında Yâsin Sûresi'nin ilk iki ayeti ve Fetih Sûresi'nin bir âyeti yer almaktaydı. Bu kısımlar zamanla harap olduğu için buradaki kitâbeler yok olmuştur. Ayrıca hem Fetih hem de Yâsin sûrelerinin saçak kısmına gelince kesilmesi ve birkaç ayet atladıktan sonra tekrar devam etmesi, saçığın daha yüksek olduğunun ve yazı kuşaklarının da saçak altında dönerek devam ettiğinin bir göstergesidir⁶⁸ (Resim48-a, 48-b, 48-c, 48-d).

Resim 48-a

⁶⁷ Kuran, *Anadolu Medreseleri* adlı eserinde taç kapının bu kısmında Yâsin Sûresi'yle birlikte Fâtiha Sûresi'nin de olduğunu ifade etmişse de yaptığımız araştırmada Fâtiha Sûresi'nin varlığı tespit edilememiştir. Bkz. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s. 55.

⁶⁸ Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.62-63.

Resim 48-b

Resim 48-c

Resim 48-d

Portalin üst kısmında, saçağın altında, her iki taraftaki ikiz kemerlerin orta kısımlarına denk gelecek şekilde, Selçuklu celi sülüsü ile mimarın adının yazılı olduğu dairesel birer pano yerleştirilmiştir. Bunlardan sağ taraftakinde “Amel-ü Kelûk = عمل كلوك”, sol taraftakinde ise “bin Abdillâh = بن عبدالله” (Abdullah oğlu Kelûk’ün eseri) ibâresi mevcuttur (Resim 49). Söz konusu bu iki panonun altında yer alan kabartmada, makilî⁶⁹ tarzında “Muhammed = محمد” kelimesinin yazılı olduğu söylene de⁷⁰ biz bu kompozisyonda böyle bir ibâreyi net olarak okuyamadık (Resim 50).

372

Resim 49

⁶⁹ Hatt-ı satrancılı olarak da bilinen Ma'kalî'nin harfleri, düz, köşeli ve geometrik biçimde oluşmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Yazır, *Kalem Güzeli*, s.66-69.

⁷⁰ Uğur - Koman, *Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, s.64.

Resim 50

Medresenin üstü kubbe ile örtülü kısmında, yan odalardan avluya açılan sivri kemerli pencere alınlıklarında zemini firûze renkli çinilerle kaplı dikdörtgen panolarda örgülü kûfi ile yazılı Âyetü'l-Kürsî yer almaktadır (Resim 51).

Eyvânın sağındaki odanın pencere alınlığından başlayarak sola doğru devam eden ve kuzey – batı pencere alınlığında sona eren kitâbeler sırasıyla şu şekildedir:

- (Resim 52) بسم الله الرحمن الرحيم اللـ
 (Resim 53) لا اله الا هو الحي القيوم لا تا
 (Resim 54) خذه سنة ولا نوم له ما في السما
 (Resim 55) وات وما في الارض من (ذا ⁷¹) الذي يشـ
 (Resim 56) فـع عنده الا باذنه يعلم ما بيـ
 (Resim 57) من ايد (و ⁷²) يهم ما خلفهم ولا يحيـ
 (Resim 58) طون بشيئ من علمه الا بما شاء
 (Resim 59) وسع كرسيه السموات والا
 (Resim 60) رض ولا يؤده حفظهما وهو العلـ
 (Resim 61) سي العظيم لا اكراه في الد

⁷¹ Kitâbede yazımı unutulmuş.

⁷² ايديهم kelimesinin arasına girmiştir. و harfi yanlışlıkla ما خلفهم dan önce gelmesi gereken

Resim 51

Resim 52

Resim 53

Resim 54

Resim 55

Resim 56

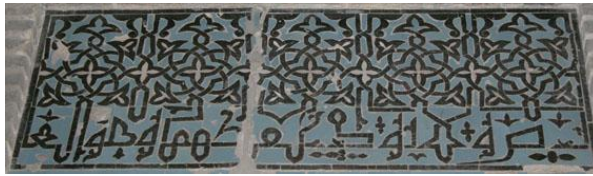
Resim 57

Resim 58

Resim 59

Resim 60

Resim 61

Transkripsiyonu: “*Allâhu lâ ilâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûm, lâ te'huzuhu sinetûn ve lâ nevm, lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard, men zellezî yesfe'u 'indehû illâ bi iznihî, ya'lemu mâ beyne eydihim ve mâ halfehum, ve lâ yuhitûne bi şey'in min 'ilmihî illâ bi mâ şâe, vesî'a kursi'y-yuhu's-semâvâti vel ard, ve lâ yeûduhû hıfzuhumâ ve huve'l-'aliyyu'l-'azîm, lâ ikrâhe fi'd-dî...*” yazılıdır.

Burada, Âyetü'l-Kürsî sonunda (73 لا اكره في الدين = lâ ikrâhe fi'd-dîn) ile başlayan 256. âyetin sadece ilk kısımları eklenmiş, diğer kısımları eklenmemiştir.

Türkçe anlamı: “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, Kayyûm'dur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerinde ve arkalarında olan şeyleri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na zorluk vermez. O, yücedir, büyüktür. Dinde zorlama yoktur.”

Kubbe eteğinde ise firûze renkli çinilerle kaplı zemine örgülü küffî ile “el-mülkü lillâh = 74 ”الملك لله” (Mülk Allah'ındır) ibâresi işlenmiş olup bu iki kelime bütün etekte tekrar edilmektedir (Resim 62-a, 62-b).

Resim 62-a

⁷³ Kitâbede ى harfleri eksiktir.

⁷⁴ Bu ibârenin geçtiği hadis-i şerifler için bkz. Müslim, *Sünen*, Zikir 74-76; Ebû Dâvûd, *Müsned*, Edeb 101; Ayrıca bu ibâre Kur'an-ı Kerim'de 40/16; “*O gün mülk (hükümranlık) kimindir? O gün mülk, (gücü her şeye yeten) tek ve kahhâr olan yüce Allah'ındır.*” âyetine de delâlet etmektedir.

Resim 62-b

Bunun dışında medresenin çeşitli bölümlerinde muhafaza edilen eski Selçuklu eserlerine ait taş ve mermer hakkedilmiş bir takım kitâbeler mevcut ise de bunların medrese ile bir ilgisi yoktur.

Konya İnce Minareli Medrese Kitâbelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Medrese'de yer alan kitâbeleri yazı çeşidi bakımından inceleyecek olursak, taç kapıda bulunanlarının Selçuklu celî sülüsü ile, medresenin içindeki kitâbelerin ise kûfî ile işlendiğini görmekteyiz.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nin en olgun celî sülüs kitâbelerini barındıran İnce Minareli Medrese taç kapısı⁷⁵, Selçuklu celî üslûbuna önemli bir örneklik teşkil etmektedir. Yazı kuşağında yer alan harfler ve terkipler, neredeyse tamamen tezyinattan kurtulmuş, birbirini kucaklarcasına oldukça sık ve girift yazılmış, elif, lâm, kef gibi dikey harfler de yan yana getirilerek mümkün olabildiğince gruplanmıştır. Henüz bir üslûp birliği olmadığından, söz konusu bu dikey harflerin boylarında ve eğimlerinde farklılıklar gözlenmektedir.

Elif harfî, Sivas Gök Medrese kitâbelerinde olduğu gibi, yukarıdan aşağıya incelmekte ve sola hafifçe kıvrılmaktadır. Elif, lâm, râ, dâl gibi harflerin zülfeleri ise yuvarlak-rûmî şeklinde tasarlanmıştır.

Tamamen bu döneme âit bir örnek olarak görülen kef harfinin sereni⁷⁶ “من أتبع الذكر⁷⁷” terkibinde olduğu gibi yarım hilâl; ya da “وأجر كريم⁷⁸” terkibindeki gibi S harfini andırır şekildedir. Buna mukâbil kef harfinin sereni “إلا كانوا به⁷⁹” terkibindeki gibi terk edilmiş ya da “إنا فتحنا لك فتحا مبينا⁸⁰” terkibinde gerek olmadığı hâlde kef harfine sereni konmuştur.

⁷⁵ Günüş, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı”, s.189

⁷⁶ Günüş, “Anadolu Selçuklu Dönemi Celî Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, s.47.

⁷⁷ Yasin, 11.

⁷⁸ Yasin, 11.

⁷⁹ Yasin, 30.

İstifteki boşlukları doldurmak için kısmen hareke, mühmel işaretler ve nadiyen de tezyînî motifler kullanılmıştır.

Taç kapıda görülen ve dönemini aşan şaşırtıcı bir gelişme de portali süsleyen iki ayrı yazı kuşağının meydana getirdiği geçmelerdir (Resim 48-b). Burada kelimeleri ve harfleri, istif bozmadan âhenkli bir şekilde kuşağa yerleştirebilmek oldukça önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir⁸¹.

Selçukluların büyük önem verdikleri ve mimârî yapılarda kullanmaya devam ettikleri örgülü kûfi'nin⁸² ise burada yapının içinde kullanıldığına şahit olmaktayız. Hem pencere alınlıklarında bulunan Âyetü'l-Kürsî'yi hem de kubbe eteğinde yer alan ve etek boyu tekrar eden “el-mülkü lillâh = الملك لله” ibaresini oluşturan harfler, panoların ya da kuşağın alttan üçte birlik kısmını işgal etmektedir. Bu harflerden yukarı çıkan saplar, örölmek suretiyle geometrik geçmeler oluşturmakta ve üst kısımda rûmî motifleriyle sonlanmaktadır. Ayrıca Âyetü'l-Kürsî'de yer alan kûfi harflerin baş ve sonlarının uçlarına bitkisel motiflerin de işlendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla buradaki yazı çeşidinin örgülü – çiçekli kûfi karışımından oluştuğunu söyleyebiliriz.

Erzurum Ahmediye Medresesi

İlhanlı dönemi yapılarından biri olan ve Ahmediye Medresesi olarak bilinen dârulhadis⁸³, Ahmed b. Ali b. Yusuf tarafından 714 / 1314⁸⁴ tarihinde inşa edilmiştir. Medrese, Murat Paşa Camii'nin doğusuna denk gelmekte ve hâli hazırdaki Yâkutiye Müftülüğü tarafından Kur'an Kursu olarak faaliyetine devam etmektedir (Resim 63).

⁸⁰ Fetih, 1.

⁸¹ Günüş, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı”, s.189.

⁸² Alparslan, “Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi”, s.3.

⁸³ Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s.127.

⁸⁴ Kitâbenin onlar hânesini gösteren kelimenin bir kısmı kırıldığı için tarihin on okunabileceği gibi yirmi de okunabileceğine işaret etmek bakımından bazı kaynaklarda (bkz. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s.128; Mehmed Nusret, *Erzurum Tarihçesi*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara, 2010, s.57; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara, 2010, s.340) inşa tarihi 714 ve 724 şeklinde yer almaktadır; fakat tarihin 724 olmasını ihtimal dâhilinde görmemekteyiz. Şayet kırılan kelime yirmi olacak olsaydı (أربع = dört) rakamından sonra (س) harfi olması gerekirdi. Arapça dilbilgisine göre 20 - 100 arası sayılara *ukûd* denir ve iki sayının arasına (س) harfi girmek zorundadır. Bu kitâbede (س) harfi bulunmadığına göre inşa tarihi 714 olarak tespit edilmesi daha doğru olacaktır.

Resim 63

Erzurum Ahmediye Medresesi'nde Yer Alan Kitâbeler

Giriş kapısının üstünde üç satırlık bir inşâ kitâbesi bulunmaktadır⁸⁵. Selçuklu celî sülüsü ile yazılmış kitâbe şu şekildedir:

عن علي رضي الله عنه عن النبي عليه السلام
(من) حفظ علي امتي اربعين حديثاً كتب في زمرة العلماء (ء)
(...⁸⁶) الى الله الغني احمد بن علي بن يوسف سنة اربع عشـ (سرة و) سبعماية

Transkripsiyonu: “An ‘Aliyyin radyallâhü anh ani’n-Nebiyi ‘aleyhisselâm”

“(men) hafıza ‘alâ ümmetî erba’îne hadîsen kütibe fî zümratî ‘l-‘ulemâ(i)”

“(...) ila ‘l-lâhi ‘l-ğaniyyi Ahmed bin Ali bin Yusuf senete erba’a aşâ(rate ve) seb’imie”.

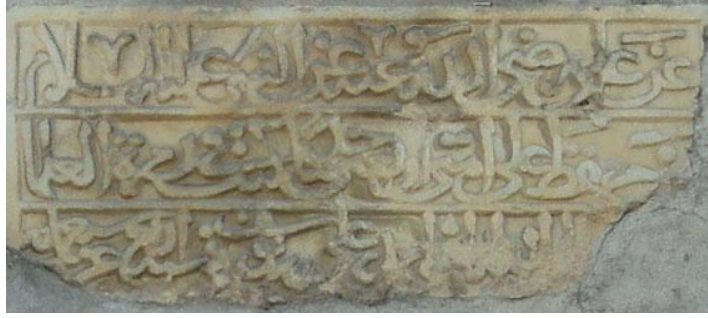
Türkçe anlamı: “Ali’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Peygamber aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: ‘Ümmetinden (kim) kırk hadis ezberlerse âlim-

⁸⁵ Kaynaklarda bu kitâbe, medrese içinde bulunan bir odanın üstünde gösterilmektedir (bkz. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, s. 128; Nusret, *Erzurum Tarihçesi*, s.57; Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, s.340). Fakat yapıyı incelediğimiz sırada söz konusu kitâbenin, muhtemelen yenileme sırasında, yerinden sökülerek ana kapıya alınmış olduğunu müşahade ettik.

⁸⁶ Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi* adlı eserinin 340. sayfasında bu kısmın (انشاها يا بناها , المحتاج) şeklinde olabileceğini söylemektedir.

ler zümresinde yer alır⁸⁷. Bu yapıyı 714 senesinde Ğanî olan Allah'a muhtaç, Yusuf oğlu Ali oğlu Ahmed (yaptırdı)" (Resim 64).

Resim 64

Bunun dışında Medrese'ye ait başka bir kitâbeye rastlayamadık.

Erzurum Ahmediye Medresesi Kitâbelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi:

Ahmediye Medresesi'nin ana kapısında yer alan inşa kitâbesinin, kendisinden önce daha olgun örnekleri olmasına rağmen, son derece düz şekilde yazılmış olduğunu görmekteyiz. Yazı zemini tezyînattan tamamen arındırılmış vaziyettedir. Elif ve lâm harflerinin zülfeleri ise küttür. Kitâbede dört farklı yerde bulunan 'sin' harfinin tamamı dışsöz şekilde yazılmıştır. Çok az yerde hareke ve tirfil kullanılmış, bunların dışında herhangi bir tezyîni işarete yer verilmemiştir.

Hat sanatında mekan – mânâ ilişkisinin oldukça önemli olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bir dâruhâdis olması bakımından, bu yapıdaki kitâbede, hadis ezberlemenin fazileti ile alakalı rivâyetin yazılması bu hususa verilebilecek örneklerden biridir.

Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen dört farklı dâruhâdisin incelendiği ve kitâbelerinin hat sanatı bakımından değerlendirildiği bu çalışmada, Türk mimarisinde yazının önemli bir bezeme unsuru olduğu ve yapılarda ustalıklı kullanıldığı görülmektedir. Sözü edilen yapılarda yazı çeşidi olarak celî sülüs ve küfîye yer verilmiştir. Fakat celî yazılar küfîye göre daha fazla kullanılmıştır. Küfî yazılara ise genellikle iç mekanlarda yer verilmiş ve daha çok örgülü küfî tercih edilmiştir. Selçuklu dönemi husûsiyetlerini yansıtan celî yazılarda, harflerin birbirine pek yakın olduğu, dikey harflerin genellikle yan yana dizildiği ve yazının, İnce Minare Medresesi örneğinde olduğu gibi, girift bir manzara arz ettiği, zülfelerin henüz tam gelişmediği, tezyîni işaretlerin yerli yerince kullanılmadığı, kalem kalınlıklarının ve hareketlerinin tam yansıtılmadığı, elif, lâm, kef

⁸⁷ Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanmamıştır. Bununla birlikte kırk hadis ezberlemenin fazileti ile alakalı farklı rivâyetler yer almaktadır (bkz. Beyhakî, *Şuabü'l-'imân*, III, s.240, h.n.1597; Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetu'l-Evliya*, IV, s.189.)

gibi dikey harflerin aşağıya doğru oldukça inceldiği ve eliflerin sola hafifçe kıvrıldığı görülmektedir.

İstifte boşlukları doldurmak için zemini çeşitli motiflerle süslenen kitâbelerin yanında, sade bir zemine işlenen celi yazılara da yer verilmiştir. Mahiyeti ayet, hadis, hikmetli söz, kelime-i tevhid ve inşa bilgilerinden ibaret olan kitâbelerin dili tamamen Arapça'dır. Bununla birlikte, incelenen dâruhâdislerdeki kitâbelerin hattatları, yapılarda yer almaması dolayısıyla, bilinmemektedir.

İncelenen medreseler, özelde hadis öğretimi için inşa edilmiş olmalarına rağmen, kitâbesinde dâruhâdis olduğu açıkça ifade edilen tek yapı Çankırı Cemâleddin Ferruh Medresesi'dir. Bunun yanında medreselerdeki inşa kitâbeleri, Anadolu Selçuklu dönemi üslûbuna uygun olarak, taç kapıda yer almış ve celi sülûs ile yazılmıştır.

Hat sanatında önemli hususlardan biri de yazıların anlamları ile buldukları yer arasındaki ilişkidir. Bu bağlamda medrese gibi eğitim kurumlarında ilim ve âlimlerle ilgili kitâbelere yer verilmiş, taç kapı, mescit, dârukurrâ gibi yapılar, fonksiyonlarına uygun ayet ve hadislerle tezyîn edilmiştir.

Sonuç olarak, İslam'ın ilk yıllarından itibaren mimarî yapılarda kullanılan İslam yazısının Türkler eliyle yoğrularak işlendiğini, yeni bir anlam kazandığını ve âdeta mimarî eserlerin dili hâline getirildiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail B. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ Ve Müzîlû'l-İlbâs Ammâ İştêhera Mine'l-Ehâdis Alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, El-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, "Türk Mimarisinde Hat Sanatı", *Hat Ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009.
- Alparslan, Ali, "Kitâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2002.
- Alparslan, Ali, "Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler*, S; 4-5, İstanbul 1976.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.
- Beyhakî, Ebu Bekir, *Şuabü'l-İmân*, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003.
- Bakırcı, Ömür, "Anadolu Selçuklu Dönemi Yazı Sanatı Kitâbeleri", *V. Milli Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1996.
- Bayburtluoğlu, Zafer, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yazı Sanatçıları*, Atatürk Ün. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1993.
- Buhârî, Muhammed B. İsmail Ebu Abdillâh, *El-Câmiu's-Sahîh*, I-IX, Dâru Tûki'n-Necâh, 1422.
- Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullâh B. Yusuf B. Muhammed Ez-Zeylâi, *Nasbu'r-Râye Li Ehâdisi'l-Hidâye*, I-IV, Dâru'l-Kıbleti Li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1997.
- Derman, Mustafa Uğur, "Türk Hat Sanatında 'Celi' Kavramı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Denizli, Hikmet, *Sivas Tarihi Ve Anıtları*, Sivas.
- Deylemî, Ebû Şüca, *El-Firdevs Bi Me'sûri'l-Hutâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Ebu Cafer Muhammed B. Amr El-Ukaylî, *Ed-Duafau'l-Kebîr*, I-IV, Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Ebû Dâvûd, Süleyman B. Dâvûd Et-Tayâlisî, *Müsned*, I-IV, Mısır 1999.
- Ebû Nuaym El-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliya Ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, I-X, Mısır 1974.
- Ebû'l-Kâsım Er-Râfî El-Kazvînî, *Et-Tedvin Fî Ahbâri Kazvîn*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Güntüç, Fevzi, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celi Sülüs Hattı", *V. Milli Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1996.
- Güntüç, Fevzi, "Anadolu Selçuklu Dönemi Celi Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri" *Hat Ve Tezhip Sanatı*, Ankara 2009.
- İbn Hacer El-Askalânî, *Lisanu'l-Mizan*, I-VII, Beyrut 1971.
- İbn-İ Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed B. Yezîd, *Sünen*, I-II, Dâru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri Ve Kitâbeleri İle Erzurum Tarihi*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara, 2010.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Memleket Gazetesi Yayınları, Konya 2007.
- Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, ODTÜ Yay., Ankara 1969.
- Uğur, M. Ferid - M. Mesut KOMAN, *Selçuk Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayat Ve Eserleri*, Konya Halkevi Neşriyatı, İstanbul 1934.
- Muttakî El-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl Fî Süneni'l-Akvâli Ve'l-Ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Nusret, Mehmed, *Erzurum Tarihçesi*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara 2010.
- Önge, Yılmaz, "Çankırı Darüşşifası", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1962.
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatı Ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010.
- Soyman, Faik - İbrahim TONGUR, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya Yeni Kitapevi, Konya 1944.
- Sönmez, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989.
- Şahin, Sami, "Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Ve Kitâbelerindeki Rivayetlerin Hadis Değeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/1, (Haziran 2006).
- Şevkânî, Muhammed B. Ali B. Muhammed, *El-Fevâid El-Mec'mûa Fi'l-Ehâdis El-Mevdûa'*, I-XVIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım, *El-Mu'cemü'l-Evsat*, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Türk Mimarisinde Yazı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 8, S:46 (Temmuz-Ağustos, 2002).
- Tuncer, O. Cezmi, "Mimar Kelük Ve Kalûyân", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1985.
- Yazır, Mahmud Bedreddin, *Medeniyet Aleminde Yazı Ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Haz. M. Uğur Derman, Ankara 1972-89.
- Yardımlı, Ali, "Dâru'l-hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993.

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Seyit AVCI

Bu sunumundan dolayı Mahmut Sami hocamıza çok teşekkür ediyorum. Vakti de çok aşmadı. "Allah güzeldir güzeli sever". Allah ve Resullullah'ın isimlerinin okunduğu mekanların da güzel olması herhalde İslamlaşma sürecinde etkisi olsa gerek. Konya'daki İnce Minare'den bahsetti hocamız hakikaten giriş kapısına nasıl bir hat yazdılsa ne kadar emek sarfettilerse gelen turistlerden çoğu gidip oraya bakıyor. Güzelliğin insan fitratındaki etkisi olsa gerek. Evet müzakere etmek üzere Yrd. Doç. Dr. Recep GÜN hocamızı buraya davet ediyorum. Hocam, buyrun.